

УДК 323:327.39 (477)

Матушкіна С. В.

Здобувач кафедри політології Донецького національного університету

СПЕЦИФІКА ВПРОВАДЖЕННЯ ЕТНОПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЇЇ РОЗВИТКУ

Визначено основні фактори політизації етнічності в Україні. Проаналізовано специфічні риси державної етнополітики й участі громадянського суспільства в її здійсненні. Визначено основні напрямки розвитку етнополітики в Україні.

Ключові слова: етнічність, етнополітика, політичний конфлікт, державна політика, громадянське суспільство.

На сучасному своєму етапі розвитку українська державність намагається трансформуватися до кращих європейських зразків західної версії політичного розвитку. Фундаментом якого є так звана міжетнічна толерантність й надання національним меншинам прав і обов'язків на рівні з титульною нацією. Але, як відмічають зарубіжні й вітчизняні науковці на рівні офіційної політики в Україні поки що спостерігається політизація етнічних процесів. Сутність такого процесу полягає у наборі питань політики, що виносять на порядок денний й викликають в суспільстві певний резонанс, наприклад, статус російської мови, реабілітація кримських татар, федералізація держави тощо. Незважаючи на те, що у чистому вигляді вказані питання не мають фактору етнічності, але разом з цим, вони асоціюються в південно-східною частиною України де мешкає 35% і більше російськомовного населення. Тому, вищезазначене підіймає питання політизації етнічності в Україні на новий рівень. Саме з'ясуванню специфіки політизації названих факторів й присвячено наше дослідження.

Метою представленої роботи з врахуванням зазначеної проблематики є комплексний аналіз процесів політизації етнічності в Україні у контексті зовнішніх й внутрішніх викликів. Задля досягнення поставленої мети нам необхідно вирішити низку дослідницьких задач, а саме: виявити специфіку розвитку етнополітичних процесів в Україні; проаналізувати ефективність державної політики в сфері етнічних питань; з'ясувати чинники політизації етнічних факторів в Україні.

Отже, предмет й мету дослідження зумовлено двома аспектами. По-перше, на наш погляд, сам характер етнополітики в Україні державною владою відноситься до другорядної й не першочергової. На декларативному рівні робляться гнучкі заяви про розвиток етнічних меншин, але робляться вони найчастіше під час виборчих кампаній. Практичний рівень цього питання полягає у відсутності чітких орієнтирів державної політики щодо розвитку й захисту прав етнічних меншин в Україні. Другий аспект політизації етнічності стосується наукового аналізу вказаної проблеми в дослідженнях українських фахівців В. Бородінова, Є. Головахи, В. Євтуха, О. Каргунова, В. Котигоренка, І. Кресіної, І. Кураса, Л. Лойко, Н. Марчук, Л. Нагорної, С. Сітарського, М. Панчука, Л. Шкляра та інших, де досліджувана нами проблема подається у контексті етнокофліктології й теорії конфліктів. Іншими словами, науковий аналіз здійснюється крізь призму зарубіжної теорії конфліктів в умовах трансформаційного розвитку України, що дозволяє нам використовувати їх передусім методологічні розробки в аналізі факторів політизації етнічності. Але, разом з цим, саме специфіка й фактори її політизації залишаються дещо позаувагою українських дослідників.

Вказане ми пропонуємо довести на прикладі аналізу класичних факторів політизації етнічності— громадянської участі та форм державної політики в етнічній сфері. Але перед цим, на нашу думку, варто уточнити, що мається на увазі під політизацією етнічності. З приводу цього поняття в політичній науці існує два діаметрально протилежні підходи. Перший підхід представлено теоретиками конфліктології, де будь-який конфлікт розуміється невід'ємною частиною розвитку суспільства, яка характеризується звичайним природним законом— «виживає найсильніший» [1, с. 27]. Користь цієї логіки полягає у тому, що суспільний розвиток являє собою величезний конфлікт, де перемішалися фактори релігії, етнічності, мови, політики, економіки, культури, освіти в одну нестійку систему взаємовідносин між членами всього суспільства [1, с. 30]. Тобто, при розгляді такого явища як політизація етнічності неможливо відійти від інших факторів, які можуть й не мати політичного підтексту. Розвинути це явище прагне другий підхід, який представлено роботами таких класиків політичної науки як К. Боулдінг, Ю. Хабермас, Р. Дарендорф, Л. Козер, Т. Парсонс та іншими, де суспільний розвиток завжди є колом взаємодії різноманітних кіл політичного процесу— соціальної, економічної, культурної, моральної, етнічної, релігійною у складну ментальну систему ідентифікації індивіда. Мова йде про те, що будь-який процес, у тому числі етнічний, завжди має факторами політизації, а у випадку,

коли розвиток хоча б однієї зі сфер є неоднаковий з іншими. Наприклад, мова йде про те, що відсутність синхронізованого розвитку етнічності, де вона має рівний доступ до будь-якого ресурсу може призвести до конфлікту. Спробуємо це довести на прикладі України.

На думку українських фахівців Є. Головахи та Н. Марчук, яка підкріплюється результатами соціологічних досліджень, етнополітика в Україні характеризується двома вимірами—концептуально-державною політикою й участю громадянського суспільства моніторингу етнічного напруження в нашій країні [2, с. 66]. Таке розподілення продиктоване перш за все специфічним характером української Конституції (ст. 11) де етнічність позначається етнонаціональними відносинами, що регулюються державою й стосуються перш за все культурного, мовного, релігійного та іншого розвитку всіх націй, що мешкають на території України [3]. Іншими словами, етнічність в Україні вже за Основним Законом виступає політичним явищем, де не відбувається різниці між етнічна приналежність й громадянство—тобто, всі етноси, що мешкають на території нашої держави в її очах автоматично стають «українцями», але самоідентифікувати можуть себе по різному, наприклад, українські вірмени тощо. Така лібералізація на наш погляд має подвійну природу, з однієї сторони, українська влада таким чином виконує взяті на себе зобов'язання щодо реалізації в нашій державі положень міжнародних та європейських нормативно-правових актів щодо міжетнічних взаємовідносин (Конвенція ЮНЕСКО проти дискримінації в сфері освіти, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, Конвенція Ради Європи про захист прав і основоположних свобод людини, Рамкова конвенція про захист національних меншин та інші). Іншими словами, замість впровадження прозорої й зрозумілої політики щодо розвитку національних меншин, українська держава надає їм громадянство України як гарантію їх прав, але разом з тим, відбувається нехтування базових інтересів національних меншин щодо захисту своєї культурної, мовної, релігійної ідентичності. А з іншої сторони, держава таким чином, питання розвитку національних меншин перекладає на плечі органів місцевого самоврядування, оскільки саме вони мають забезпечувати реалізацію основних інтересів громадян України, які мешкають на певній території (ст. 3 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») [4]. Таку роль держави у етнополітичних процесах, на наш погляд, можна охарактеризувати як нормативно-правове самоусунення державної влади від реалізації положень Конституції України щодо рівного розвитку всіх національних

меншин, що мешкають на території нашої держави (ст. 11) [3]. На думку українського фахівця з моделювання етнополітичних процесів І. Зварича, етнополітика має формуватися на двох рівнях одночасно — національно-регіональному й загальнодержавному [5, с. 29–30]. Сутність ідеї полягає в тому, що державна влада має переорієнтувати власну етнополітику від розуміння всіх мешканців території України від «громадян України» до «багатонаціональної держави», що має під собою утворення класичної тривірневої системи етнополітичних процесів — моніторинг, розробка моделювання й корегування [5, с. 31]. На практиці це означає, що держава має переорієнтуватися зі врегулювання етнонаціональних взаємовідносин, що вказується, але не пояснюється основними законом до арбітражу й профілактики етнополітичного напруження [5, с. 32–33]. На наш погляд, держава має реалізувати такі принципи етнополітики як консолідація всіх етнічних груп навколо утворення багатонаціональної держави й децентралізованої владою з рівним доступом не тільки до адміністративних послуг (що гарантується українським громадянством), а також до реалізації національними меншинами власної соціокультурної ідентичності. Й тому, без врахування таких принципів в Україні й дедалі будуть відбуватися кризові явища, що мають місце на початку 2014 року у Південно-Східній частині нашої держави, де питання етнічності політизується кризь призму децентралізації та мовної політики.

Отже, стосовно державного виміру етнополітики можна зробити попередній висновок дослідження, що вона являє собою концептуальну модель з набору положень міжнародно нормативно-правових актів у сфері етнічних питань та ряду базових декларативних гарантій зі сторони держави щодо рівноправного розвитку всіх етнічних груп. Іншими словами, офіційна державна влада покищо не сприяє формуванню чіткої, прозорої й зрозумілою політики у сфері етнічних питань.

Вирішити ці прогалини державної влади міг би громадський сектор у вигляді чисельних організацій. Але, в Україні з цього приводу відбувається дивний парадокс. З однієї сторони, вони оформлюються в Україні як активні суб'єкти політики, що вільно впливають на розвиток етнополітичних процесів в нашій державі й мають значну підтримку за кордоном. Але, з іншої сторони, громадянські організації, що орієнтуються на захист етнічної самосвідомості значною мірою являють собою радикалізовані об'єднання громадян, дії яких здебільшого орієнтуються на розпад української державності («Руський блок», «За Бессарабію і за Буковину», «Донецька Республіка» та інші). Мова йде про те, що громадянські організації з приводу вирішення негайних етнічних проблем утворюються як реакція на нечітку політику дер-

жавної влади в питаннях національних меншин. Й тому, відбувається майже автоматична політизація етнічності, де на перший план виходить не вимога створень зі сторони держави сприятливих умов для розвитку соціокультурної ідентичності національних меншин, а прагнення певних груп вільно керувати меншинами власним розвиток на місцевому чи регіональному рівні без нагляду на це держави [6, с. 139]. Й тому, названа ситуація буде дедалі сприяти всебільшому процесу політизації етнічності в Україні, що у кінцевому результаті може призвести до появи значних етнополітичних конфліктів, які державна влада не тільки не зможе вирішити, а навіть продіагностувати. Назване також демонструє значні прогалини у функціонуванні громадян в політичній сфері, оскільки ними не оформлюється суспільне замовлення на появу в Україні таких організацій, які б вирішували етнополітичні питання шляхом створення міжнаціонального миру й злагоди, пошуку взаєморозуміння та встановлення соціальної толерантності. Саме виробленню шляхів такої моделі етнополітичного розвитку будуть присвячені наші наступні наукові розробки.

Таким чином, підсумовуючи результати дослідження можна дійти наступних висновків. По-перше, етнополітичний розвиток України характеризується як декларативний, який значною мірою не відповідає вимогам суспільства й реаліям життя щодо впровадження принципів «багатонаціональної держави». По-друге, реалізація вказаного принципу означає активну співпрацю між державною владою й громадянськими організаціями, але поки що держава намагається етнічні проблеми вирішувати шляхом надання національними меншинам українського громадянства, а громадянські організації у свою чергу характеризуються значною радикалізацією своїх вимог й дій. По-третє, в Україні на науковому й практичному рівні проблематика етнополітики подається крізь призму загальної теорії конфлікту, й тому не враховує специфічні аспекти політизації етнічності в умовах нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Лапкин В.В. Циклы, ритмы, волны: проблемы моделирования политического развития / В. В. Лапки // Полис. — №4. — 2002. — С. 26–31.
2. Паніна Н. В., Головаха Є. І. Тенденції розвитку українського суспільства (1994–1998 рр.) / Н. В. Паніна., Є. І. Головаха. — К.: Ін-т соціології НАНУ, 1999. — 152 с.
3. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/page>

4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
5. Зварич І. Методи моделювання та прогнозування в етнополітиці / І. Зварич // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Курса НАН України. — 2008. — Випуск 37. — С. 28–40.
6. Марчук Н. В. Політизація діяльності громадянських організацій етнічних меншин як чинник етноконфліктних ситуацій / Н. В. Марчук // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Курса НАН України. — 2008. — Випуск 41. — С. 132–141.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2014 р.

Матушкіна С. В. Специфика внедрения этнополитики в Украине на современном этапе её развития

Исследуется специфика функционирования этнополитики в Украине в контексте зарубежной теории и отечественной практики. Украинская специфика этнополитических процессов состоит в том, что ей реализацией занимаются два субъекта политики — государство и гражданские организации. Делается вывод, что в Украине этнополитическое развитие государства во многом искусственно политизируется и радикализируется как реакция на отсутствие чётких ориентиров со стороны государственной власти в решении проблем национальных меньшинств.

Ключевые слова: этничность, этнополитика, политический конфликт, государственная политика, гражданское общество.

Matushkina S. V. Features introduction of ethnopolicy in Ukraine at the present stage

Specifics of functioning ethnopolicy in Ukraine in a context of the foreign theory and domestic practice are investigated. The Ukrainian specifics of ethno-political processes consist that two subjects of policy — the state and the civil organizations are engaged in it in realization. The conclusion is drawn that in Ukraine ethno-political development of the state in many respects is artificially politicized as reaction to lack of accurate reference points from the government in the solution of problems of ethnic minorities.

Keywords: ethnicity, ethnopolicy, political conflict, state policy, civil society.